Dr. Elbisa USTAMUJIĆ

FOLKLORNI REALIZAM U ROMANU "SREĆA MLADOG LJUBOVIĆA" HUSEINA ĐOGE

Roman Huseina Đoge Sreća mladog Ljubovića sa odrednicom u podnaslovu - Ljubavni roman iz 18. vijeka, izlazio je u nastavcima u Novom beharu 1933. i 1934.godine. Tadašnji urednik časopisa Alija Nametak s pravom primjećuje da je to prvi muslimanski historijski roman, žanr koji će u svojim modelitetima zasnovanim na novoj estetici ostvariti najveće domete dvadesetak godina kasnije. Narodna pjesma Svatovsko groblje na Morinama, poznata i kao Ženidba bega Ljubovića, poslužila je kao predložak ne samo u tematsko-fabularnom smislu već i u dosljednjoj prezentaciji epskog kulturnog koda i tradicije sasvim određene etničke i društvene zajednice.

Postupak oblikovanja historijske građe s naglašenom folklornom inspiracijom česta je pojava u hrvatskoj i srpskoj književnosti 19, pa i početka 20. vijeka. Pisani su i ljubavno-avanturistički romani iz muslimanskog života u Bosni, poput djela Eugena Tomića (Zmaj od Bosne, 1887, Kapitanova kći, 1884, Emin-agina ljuba, 1888). Po uzoru na Šenoino shvatanje uloge historijskog romana: "analogijom između prošlosti i sadašnjosti narod dovesti do spoznaje samoga sebe", nastali su kao rezultat želje da se podigne nacionalna svijest muslimana, a radi približavanja hrvatskom korpusu.

U međuratnoj bošnjačkoj prozi pojava neoromantizma inicirana je naglim odlaskom sa historijske scene muslimanske aristokracije koja je radikalno provedenom agrarnom reformom srozana do socijalne bijede. Fabula prožeta nacionalnim romantizmom mogla je imati nostalgične čitaoce kojima su epska etika i ponos prošlošću njihova etnikuma bili mehlem za ranjenu dušu. Pa poticaj za roman razumijemo kao želju da se sačuvaju još svježa sjećanja i otrgnu od zaborava oblici osobene kulture življenja koja će svoj puni smisao i umjetnički izraz dobiti tek u romanima Meše Selimovića, Skendera Kulenovića i drugih.

Poput balade Hasanaginica, i Svatovsko groblje na Morinama, romansa o sretnom ispunjenju ljubavi, imala je više prerada. Knez Nikola Petrović spjevao je romantičnu poemu Ženidba bega Ljubovića kada je Ljubović poslije neuspjelog nevesinjskog ustanka našao gostoprimstvo na Cetinjskom dvoru. Na sceni Sarajevskog pozorišta, 1944. godine, izvedena je drama Abdurahmana Nametka, a dorađena je objavljena u Mostaru (1966), pod naslovom Legenda o jednoj ljubavi i izvedena za proslavu četiristogodišnjice Starog mosta i petstogodišnjice Mostara. Sam lokalitet Svatovskog groblja na Morinama bio je izazovan i putopiscima. Alija Isaković u putopisu Na Morinama bilježi da ih je Evlija Čelebija 1664. godine proputovao "a kada je vidio visoravan obraslu zelenilom i cvijećem, prosto se preporodio i konji razigrani počeli se valjati po cvjetnoj travi". Isaković citira i Dedijerov zapis, iz aprila 1943. godine, o smrti 25 boraca koje je noću na planini uhvatila vijavica: "nekolicinu su s konja skinuli mrtve, ukočene od mraza". O opakoj ćudi Morina primjećuje Isaković: "Tom cvijetnom paklu samo legenda može da se odupre, ali ne može da ga odobrovolji".

Legende o Svatovskom groblju na Morinama vežu se za vremensko-prostornu i predmetnu realnost postojanja 59 stećaka, oko kojih se pletu predaje, a neke u romanu priča sluga Milutin kako ih je čuo od majke da žene pričaju. Zabilježena je legenda o bratu i sestri koji su bili dugo razdvojeni i kada ih je život ponovo sastavio, nisu se prepoznali, ali ih je prepoznala priroda i usprotivila se nedozvoljenoj vezi, pa im je na tom mjestu zamrzla svatove. Unesene su i druge predaje mitološkog karaktera: o haranju tim prostorima natprirodnih bića i sila kojima se objašnjava fenomen iznenadnih mećava i snjegova što uzimaju s vremena na vrijeme ljudski danak; o Aždahi koja "pometenike" odvlači u pećinu i tamo ih jede, pa ostavi samo kosti; Morama što se svake desete godine skupljaju i te zime dave i duše onog ko zaluta, zastane i zaspi na putu, a vjeruje se da je visoravan po njima dobila ime.

Romaneskna priča započinje u piščevoj sadašnjosti, opisom Borija, porušenih i opustjelih dvora Hajdar Alajbega Čengića, sa sjetom i uzdahom, kao u Đalskog, priziva se u idiličnom ozračju slika nekadašnjeg života. Romantična folklorno-sevdahlijska ljubavna fabula odvija se u glavnim crtama prema linearnoj naraciji epske matrice. Poetska legenda se uklapa u koncept ljubavi, na prvi pogled, između dvoje pristalih mladih, Umihane Čengić i Ali-bega Ljubovića, koja se razvija ašikovanjem, razmjenom amaneta i tajnim prstenovanjem, ali se komplikuje u međuvremenu očevim obećanjem djevojke Mustaj-begu Lakišiću, jer se u patrijahalnom svijetu očeva riječ ne može opovrgnuti. Radost i sreću prve ljubavi zamjenjuju patnja i napetosti u slijedu događaja: pripreme za svadbu u Odžaku i istovremeno zvanična prošnja i pripreme svatova u Mostaru; stariji i iskusniji Lakišić poziva Ljubovića na mejdan ili da prihvati poniženje i da mu u svatovima pod djevojkom dovede

svoga dorata; majka rješava situaciju tako što tajno šalje slugu i konja i dramatično zaklinje sina da odustane od dvoboja; slijedi svadbeno veselje i pripreme za povratak svatova i poruka Ljuboviću da svatove dočeka na konak, u Odžaku. Zaslijepljen uspjehom, jer je dobio što mu ne pripada, lijepu djevojku i dobrog konja, epske simbole ponosa i društvenog prestiža, Lakišić, u mržnji i zlu, sve dublje moralno pada, a što je srazmjerno gradaciji u fabularnom nizu koja vodi do dramatične kulminacije i konačno "preokreta sreće". Na Morinama se dešava čudo. Svatove uhvati iznenada mećava, izgube orijentaciju i svi izginu smrznuti u snijegu. Samo dorat uspijeva da spasi djevojku i slugu, izvodi ih na put, savladava sve prepreke i stiže gospodaru u Odžak.

Pored tragične sudbine stradalih svatova, pjesma Svatovsko groblje na Morinama nije baladična, jer za glavne junake ima sretan kraj, ostvarenje ljubavi i afirmaciju pravde i dobra nad ohološću i zlom, posredovanjem više sile, prirode i njenih magičnih moći koje u mitologiji posjeduje i konj. U prvom planu poetske legende je mladi junak iz roda koje pripada najstarijem bosanskom plemstvu, o kome narodni pjevač iznosi mišljenje: "Svi su bezi na Hercegovini, /al kad dođe beže Ljubovića/ više bega od lijeka nema". Mladić je oličenje tradicionalnih vrijednosti i etike, majci je dobar sin, a sluzi gospodar, posjeduje moćnog konja, pretilog dorata i njemu prema epskom shvatanju pripada djevojka neobične ljepote i gospodstva.

U ime društvene, porodično-patrijahalne harmonije i one univerzalnije prirodne, umiješale su se u izvršenju pravde neke više sile. Protivnik Mostarlija Mujo, kako ga degradira narodni pjevač, želi na silu da zadobije ono što mu prema poretku tradicionalnih vrijednosti nikako ne pripada, dok je mladi Ali-beg miljenik nekih zaumnih sila koje sežu do daljina mitske magme iz koje se izlučuje smisao odabranog para - erosa, plodnosti i obnavljanja života.

Svatovsko groblje na Morinama ima kompleksnu strukturu složenu od lirskih epskih i dramskih elemenata. Dramatičnim zapletom, neočekivanim raspletom i "preokretom sreće", ostvarena je struktura romanse u kojoj se funkcionalno prožima lirsko, narativno i dramsko.

Roman nije zasnovan samo na legendi i epskoj etici i logici događanja već ima utemeljenost u određenom društveno-političkom i historijskom kontekstu, a to je postupak kojim će se poslužiti Isaković u Hasanaginici. Pored postojanja bogumilskog groblja, poznatog kao Svatovsko groblje, radnja se odvija na detaljno iscrtanom geografskom prostoru sa mnoštvom toponima svih lokaliteta od Mostara do Nevesinja i Odžaka i do Uloga i Zagorja. Ispisana su imena sela, rijeka, potoka, okolnih brda i planina. Istinit je događaj i pogibija mostarskih Lakišića svatova na Morinama, to se desilo 6. novembra 1774.godine. Narodni pjevač na kraju pjesme o tome kaže: "Braćo moja, toj istina bila". Činjenica je i da je Ali-beg Ljubović živio u drugoj polovini 18.

stoljeća, o čemu piše Hivzija Hasandedić (Muslimanska baština u istočnoj Hercegovini, Sarajevo 1990, 146 str.).

U pozadini romana se nazire politička situacija druge polovine 18. stoljeća u Bosni koja trpi pritisak na granice Otomanskog carstva. Sultan traži vojsku za daleka ratišta, a bosanski prvaci, na sastanku u Sarajevu, zaključuju da se ne može više slati vojska izvan Bosne i traže u sklopu imperije veću samoupravu, vojničku, finansijsku i administrativnu kako bi što bolje branili međe prema Beču, na Savi i Krajini, te prema Mlecima u sjevernoj i južnoj Dalmaciji.

Đogo je roman napisao na osnovu istraživanja i usmeno prenešenog sjećanja na događaj, te izvanrednog poznavanja narodnog života, mentaliteta, narodnog duha, jezika i narodne frazeologije, kao i patrijarhalnog obrasca kulture, oblika i načina života muslimanske aristokracije.

Transponovanjem legende u roman, autor je zadatu narativnu matricu prožeo intimnom dramom likova suočenih sa patrijahalnim zadatostima, na određenom historijskom fonu i lokalitetu, sa govorno-jezičkom, etnološkom i etnografskom izvornošću. Insistiranjem na činjenicama društvenih i klasnih odnosa, na autentičnosti ambijenta i govora, preciznošću historijskog okvira, scenografije, lokalnog kolorita postigao je osobeni folklorni realizam.

Romantično fabuliranje linearne progresije u obliku homogenog diskursa preplavljuju realistični opisi živopisnih pejzaža i etnografskog materijala: folklorne odore, ženske i muške, konjska oprema i oružje sa svim ukrasima i nakitom, eksterijeri kula i okoliš, scene narodnih običaja (ašikovanje, gaženje nišeste, davanje amaneta, prošnja, darovi, svadbeni običaji i drugo).

Razuđeni dijalozi, prirodni i neusiljeni, dominantan su književni oblik i specifičnost autora koji je po prirodi talenta dramatičar i ogledao se u žanru sa koncentracijom na životnom realizmu. Husein Đogo se u književnosti javio komedijama društvenog karaktera u Beharu (1908-1910. godine), a nastavio, u Novom Beharu, čiji je i prvi urednik, humoreskama, šalama i veselim igrama u jednom činu.

Vrijednost Đogina pripovijedanja je upravo u tome što narativno ustupa mjesto opisu i dramski funkcionalnom dijalogu. Tim narativnim postupkom oživljava oblike i manifestacije života sa smislom za slikoviti detalj i duhovitu situaciju često posmatranu iz humornog ugla. Pripovijedanje dobija posebno osvježenje interpoliranjem anegdote, aforizma, vica, čime i postiže osobenu ekspresiju, ali će današnjem čitaocu zasmetati prepoznatljivi obrasci i stilska sredstva preuzeta iz narodnog deseterca.